

BMS001003014
S0144
Grize Literatuur

S144

kunstzinnige vorming en Open School - werkwijze

82-028

S144

KUNSTZINNIGE VORMING EN DE OPEN SCHOOL-WERKWIJZE

Samenstellers: Pieter Erkelens
Willem-Jan Raijmakers
Mathee Reijnders

Een uitgave van de Nederlandse Stichting voor Kunstzinnige Vorming
Amersfoort 1982

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel.: 243736/243737/243738/243739

Voorwoord

De konkrete bemoeienis van de NSKV met de volwassenenedukatie vond zijn start met de vraag van de Stichting Proefprojekten Open School om behulpzaam te zijn bij het opzetten van een leerplan 'kreatief-esthetiese vorming' in het proefprojekt Twente/Oost-Gelderland.

Kreatief-esthetiese vorming werd al snel omgedoopt in musiese vorming en van een leerplan in de betekenis van een model is het gelukkig nooit gekomen. Wel schreven de medewerksters van de werkgroep musiese vorming een boekje waarin ze verslag deden van hun activiteiten.

Dit werkboekje 'Mag het ietsje meer zijn' is niet zozeer een neerslag van werk op grond van een uitgebalanceerd en van een achter het buro bedacht leerplan. Wel is er een voorbeeld van een werkplan ontwikkeld dat werkend vanuit de wensen en behoeften van de deelnemers vorm en inhoud heeft gekregen.

Thans wil de NSKV verder gaan met ondersteunende activiteiten voor de begeleiders van groepen die in de volwassenenedukatie actief zijn met de Open School-werkwijze. Scholing en vorming kunnen daarin op vele manieren gestalte krijgen. Methoden en werkvormen die nu gebruikelijk zijn in het onderwijs spreken lang niet iedereen aan. Wij denken dat kunstzinnige middelen mensen kunnen helpen zich op een andere wijze te vormen. Een wijze die misschien dichterbij hen ligt dan ze in eerste instantie vermoeden. Met dezelfde doelstellingen maar via andere wegen.

Deze brochure en de konferentie op 29 januari 1982 zijn onze eerste voorzichtige stappen in deze richting. Hieruit zullen in de toekomst nieuwe activiteiten voortvloeien die we zullen opzetten in nauw contact met begeleiders en deelnemers. Daarnaast zullen we ons ook richten op degenen die vanuit het beleid de voorwaarden voor het werk moeten scheppen. We rekenen op de medewerking van beide groepen.

Tot slot hechten we er waarde aan op deze plaats te zeggen dat we in de brochure voortdurend spreken van 'deelnemers', 'begeleiders', 'medewerkers', enz. Vanuit praktische overwegingen hebben we gekozen voor de mannelijke aanduiding, ook al zijn we er ons van bewust dat de Open School voor 80% wordt bezocht door vrouwelijke deelnemers.

Willem-Jan Raijmakers
direkteur NSKV

Inleiding

Een van de aanleidingen voor de activiteiten van de NSKV in de sektor volwassenenedukatie is terug te vinden in de beleidsnota van de NSKV 'Vier kanten van één beleid' uit 1979. Daarin wordt gekonstateerd dat de kunstzinnige vorming nog een onontgonnen gebied is binnen de volwassenenedukatie. 'De positie en de potentie van de kunstzinnige vorming in het gebied van de volwassenenedukatie zouden eens in kaart moeten worden gebracht, een plan van actie zou er aan kunnen worden ontleend'.* De nota 'Zorgen om de verzorging' van de NSKV (1979) stelt dat de kunstzinnige vorming binnen de volwassenenedukatie nog nauwelijks een plaats heeft. Met name in de nieuwe sectoren van de volwassenenedukatie, zoals de Open School, bevinden zich mensen die tot dusver niet bereikt of niet aangesproken werden. Ten aanzien van de ondersteuning van het uitvoerende werk is er sprake van een braakliggend gebied. Deze notitie is bedoeld als eerste aanzet om het voornemen uit de beleidsnota in te lossen en het gebied in kaart te brengen. Samen met de ervaringen van de konferentie en verdere studie moet deze notitie uitmonden in een plan van actie voor de kunstzinnige vorming in de volwassenenedukatie. In eerste instantie richten we ons daarbij op de Open School-werkwijze omdat wij daar voor de kunstzinnige vorming de meest duidelijke aanknopingspunten zien.

Drie vragen staan in deze notitie centraal, nl.:

- a) Wat kan kunstzinnige vorming als werkvorm en werkwijze betekenen voor de Open School-werkwijze?
- b) Op welke manier kan de kunstzinnige vorming binnen de Open School-werkwijze het best ontwikkeld worden?
- c) Welke vorm van ondersteuning en welke voorzieningen zijn geschikt en gewenst om een meer ideale situatie op dit gebied te bereiken?

Maatschappelijke ontwikkelingen en volwassenenedukatie

Het is duidelijk geworden dat bestaande onderwijsstelsels en bestaande opvattingen over onderwijsgeven te kort schieten in het bereiken van groepen die tot nog toe de minste onderwijskansen hebben gehad. Met name de positie van de vrouw kenmerkt zich door achterstand in onderwijs en opleiding. Voor hen zijn er nog steeds onvoldoende mogelijkheden om volwaardig aan het arbeidsleven deel te nemen. Nog relatief weinig vrouwen zijn actief in het politieke vlak.

Mede door veranderingen op de arbeidsmarkt als arbeidstijdverkorting, toenemende deeltijdarbeid, vervroegde pensionering en een toegenomen emancipatiestreven zijn er binnen de volwassenenedukatie nieuwe leer-mogelijkheden ontwikkeld die er op gericht zijn om groepen met een geringe opleiding en achterstelling in sociaal-ekonomies en sociaal-kultureel opzicht te ondersteunen.

Het idee 'terug naar school' wordt echter door nogal wat groepen potentiële deelnemers ervaren als een beproeving. Men denkt aan de school terug als iets frustrerends. In sommige gevallen wordt de weg terug als sociaal vernederend ervaren. Ook de omgeving reageert soms erg negatief:

- - - - -

* (blz. 59)

'De Open School is voor domme mensen', 'Moet jij naar de Open School? Wat zielig' en 'Als het niks kost kan het niks wezen', zijn uitspraken verzameld door een deelneemster.* Daarom is ook getracht binnen de volwassenenedukatie nieuwe leermogelijkheden te kreëren.

Meer dan in het jeugdonderwijs het geval is, wordt binnen de volwassenenedukatie voor de onderscheiden groepen deelnemers getracht rekening te houden met de maatschappelijke positie van de deelnemers, voorafgaande ervaringen, met leervermogens en leerbarrières en met leerbehoeften en leermotivaties van de deelnemers.

Langzamerhand is er de afgelopen tijd een hele lappendeken - genaamd volwassenenedukatie - gegroeid doordat de opvatting terrein gewonnen heeft dat het jeugdonderwijs niet toereikend is voor het leven en dat het jeugdonderwijs geen remedie tegen alle maatschappelijke kwalen is. Men spreekt over wederkerend onderwijs en permanente edukatie.

De vergelijking van de volwassenenedukatie met een lappendeken wordt duidelijk als men beseft dat het om zeer verschillende edukatieve aktiviteiten gaat voor zeer diverse doelgroepen: vakopleidingen, vormingswerk, avondonderwijs, kursussen voor vrouwen, schriftelijk onderwijs, enz. De deken dijt nog steeds uit: andere lapjes erbij, verstelwerk en nieuwe franje.

Onder toezicht van drie ministers groeit de volwassenenedukatie met grote verschillen in de onderscheiden sectoren: verschil in de mate van partikulier initiatief, de mate waarin de overheid participeert en invloed heeft, verschillen in deelnemersgroepen, al of niet diploma-gerichtheid, tijdsinvestering, rechtspositieregelingen, vooropleiding, deskundigheidsvereisten, enz.

Een van de nieuwe voorzieningen in de volwassenenedukatie is de Open School of liever: de Open School-werkwijze. Dit idee of deze werkwijze is ook in meerdere of mindere mate terug te vinden bij VOS-kursussen, in bepaalde sectoren van het vormingswerk, bij vrouwengroepen in het klub- en buurthuiswerk, ouders op herhaling en bijspiijkerkursussen. Voor een goed begrip is het nuttig in kort bestek te schetsen wat de Open School en de Open School-werkwijze inhouden.

Open School-werkwijze

Aan de vormgeving van de Open School-werkwijze liggen de volgende uitgangspunten ten grondslag:

- a) zelfbepaling en zelfbeheer;
- b) integratie van onderwijs en vorming;
- c) ervaringsleren;
- d) wederzijds leren of leren van en aan elkaar.

Het Open School-aanbod is gestructureerd naar drie leeronderdelen. In *vakgerichte onderdelen* (bijv. Taal, Rekenen, Engels) wordt gewerkt aan het vergroten van de basiskennis. Ook probeert men zodanig verbanden te leggen dat men meer zicht krijgt op de samenleving.

In *thematiese onderdelen* werkt men met thema's als: gezondheid, wonen, arbeid, vrije tijd, politiek, opvoeding. Via het werken met thema's wordt geprobeerd het zelfvertrouwen te versterken, een brede maatschappelijke oriëntatie te bewerkstelligen en zich bewust te worden van de eigen plaats in de samenleving.

- - - - -

* Uit de lezing van Lia van Bruinisse tijdens de slotbijeenkomst van de Stichting Proefprojekten Open School (SPOS) op 21-11-1981 in Zeist.

In *bezigheidsgerichte en beroepsgerichte programma's* wil men vooral tegemoet komen aan wat de deelnemers aan edukatieve behoeften voelen vanuit het bezig zijn thuis, in de buurt en in arbeidsverhoudingen.

Met het Open School-aanbod streeft men de volgende doelstellingen na:

- het vergroten van algemene basiskennis en vaardigheden;
- het verbreden en verdiepen van oriëntatie op de samenleving.

Deze doelen zijn gericht op persoonlijke ontplooiing en daarmee hangt samen:

- het vergroten van de mogelijkheid en de bereidheid om als persoon en als lid van de samenleving op grond van eigen keuze zelfstandig en kritisch op te treden in de leef- en werksituatie.

De voornaamste leeroriëntaties van de deelnemers liggen op het gebied van het vergroten van algemene ontwikkeling, sociaal vaardiger worden en zelfvertrouwen krijgen. Ook het volgen van specifieke vakken of onderwerpen is een belangrijk motief voor deelname.

De proef met de Open School heeft zich gericht op drie groepen met weinig opleiding, nl. (werkende) jong volwassenen, werkende volwassenen en (gehuwde) vrouwen. In feite bestaat de doelgroep voor 80% uit vrouwen. De proefprojecten startten in 1977 in 14 proeflokaties. Aan deze projecten deden 2000 deelnemers mee in 100 groepen. Parallel daaraan zijn op eigen initiatief de 'spontane' groepen ontstaan. De spontane groepen tellen tezamen 5000 deelnemers in 300 groepen. Momenteel is men bezig met het introduceren van de Open School-werkwijze in 30 lokaties.* Uit onderzoek naar de zg. spontane groepen is gebleken dat 30% alleen leerdoelgericht werkte, 60% leerdoel- en themagericht en 10% alleen themagericht. Van de vrouwengroepen werkte 11% alleen leerdoelgericht en 84% leerdoel- en themagericht.**

Het Open School-aanbod is een geïntegreerd geheel dat bestaat uit thematische onderdelen, vakgerichte onderdelen en bezigheids- en beroepsgerichte onderdelen. De keuze voor thematies en/of vakgericht werken wordt bepaald door de doelen en uitgangspunten van de Open School-werkwijze, de leervragen van de deelnemers, de capaciteiten van de begeleiders en de organisatorische omstandigheden.

De verwevenheid van onderwijs en vorming is kenmerkend voor de Open School-werkwijze. Het gaat niet alleen om het vergaren van kennis of alleen om het ontwikkelen van houdingen en gevoelens. Beide aspecten komen aan bod in de Open School-werkwijze.

In de definitieve versie van het 'Raamplan voor Open School-werk' (1980) is ook musiese vorming opgenomen. Zij prijkt daar als nieuweling onder de mogelijkheden van het vakgerichte aanbod. Met name dankzij de inspanningen van de proeflokatie Twente/Oost-Gelderland is deze toevoeging gerealiseerd. Dat wil overigens nog niet zeggen dat er op grote schaal met kunstzinnige middelen gewerkt wordt binnen de Open School-werkwijze. Wat dat betreft is er nog wel het een en ander te verbeteren.

- - - - -

* Getallen ontleend aan Vellekoop (1980, 3)

** Zie Jansen e.a. (1980)

Kunstzinnige vorming: wat is dat?

Kunstzinnige vorming, muziese vorming en ludiese vorming zijn allemaal termen voor activiteiten die gebruik maken van middelen uit de kunsten. Het zijn termen die voor bepaalde opvattingen staan. Bij talloze buitenstaanders zorgen ze voor de nodige verwarring.

In het onderwijs is kunstzinnige vorming vooral een verzamelbegrip voor vakken als handvaardigheid, tekenen, tekstiele werkvormen, muziek, dans, audiovisuele- en dramatische vorming. In het cultureel werk is de term veel minder ingeburgerd en menigeen associëert kunstzinnige vorming met Kunst en dan rijst de vraag: 'Wat moeten onze deelnemers met Kunst? Ze hebben wel wat anders aan hun hoofd'.

Natuurlijk staan mensen die naar de Open School gaan of zich aansluiten bij een vrouwengroep in een buurthuis niet te trappelen om ingewijd te worden in de zogenaamde hogere waarden van de kunsten. Dat is niet hun wereld en daar komen ze niet voor. Echter: kunstzinnige vorming is niet synoniem met Kunst. De opvattingen daarover zijn de afgelopen jaren wel wat veranderd.

Nog niet zo erg lang geleden koesterde men het ideaal dat kunstzinnige vorming erop gericht zou moeten zijn mensen Kunst te leren genieten, waarderen en aanvoelen. De motieven ervoor werden meestal gevonden in de 'verrijking en verdieping van het leven', bedoeld als tegenwicht tegen een maatschappij die nivellering in de hand werkt. Dit ideaal bleek een illusie te worden van een handvol kunstenaars die meenden dat wat goed was voor hen ook goed moest zijn voor iedereen. 'Kunst bij het gewone volk brengen', deed menig hart sneller slaan.

Onder invloed van vernieuwingsbewegingen in de wereld van zowel onderwijs en vorming als kunsten is dit onder zware kritiek komen te liggen. Kern van deze kritiek is dat die kunstzinnige vorming uiterst elitair en hooghartig is. Steeds meer is het besef doorgedrongen dat Kunst en kunstzinnige vorming op deze wijze nauwelijks een rol kunnen vervullen in het leven van de meeste mensen omdat ze in hun leven van alledag daar geen enkele boodschap aan hebben.

Binnen de wereld van de kunstzinnige vorming bestaan verschillende opvattingen over doelen en functies. In de discussies die daarbij horen gaat het steeds weer om dezelfde vraag: wat hebben mensen aan kunstzinnige vorming, wat kunnen ze ermee doen, welke bijdrage kan kunstzinnige vorming leveren aan de vorming van mensen?

De een gooit alle gewicht op de persoonlijkheidsontplooiing: kunstzinnige middelen stimuleren de creatieve en expressieve vermogens van de mens. Binnen deze richting zijn tal van varianten denkbaar, van volledige vrije expressie tot een meer geleide aanpak.

De ander ziet kunstzinnige vorming als een van de middelen tot maatschappelijke bewustwording en verandering van de eigen leefsituatie. Kunstzinnige vorming is dan vooral gericht op het bewustmaken van de maatschappelijke werkelijkheid. Sommigen gaan daarin zover dat het lijkt alsof kunstzinnige vorming de Haarlemmerolie zou zijn voor al het maatschappelijk onheil. Persoonlijke creativiteit en expressie worden als therapeutische onzin weggezet. Kunstzinnige vorming is hét middel bij uitstek om maatschappelijke structuren aan te pakken en te doorbreken. Inmiddels zijn de scherpste kantjes van deze tegenstelling wel verdwenen en worden er doelstellingen geformuleerd waarin zowel persoonlijkheidsontplooiing als emancipatories werken in nauwe samenhang met elkaar worden gebracht. Met name de vrouwenbeweging heeft aan het denken over emancipatie een belangrijke bijdrage geleverd.

Ook groeit het besef dat kunstzinnige vorming wel degelijk geïnspireerd kan worden door de Kunsten, en ook door culturele verschijningsvormen

zoals massamedia, reclame en industriële vormgeving. Je kunt er dingen uit gebruiken, niet alleen materialen en technieken, maar ook vormgevingsprincipes, werkwijzen, onderzoeksproblemen en kommunikatieve eigenschappen van produkten.

Dat is wat anders dan mensen leren meer van Kunst te genieten. Het is veeleer die elementen uit de cultuur en de kunsten halen waar gewone mensen mee uit de voeten kunnen, waarvan ze de problematiek herkennen en waar ze wat aan hebben voor hun eigen bestaan.

Kunstzinnige vorming en emancipatie

Gesteld kan worden dat kunstzinnige vorming mede een bijdrage kan leveren aan het emancipatieproces van mensen. In dat emancipatieproces gaat het om dingen van alledag. De dingen die je ziet, hoort en voelt, de mensen waarmee je omgaat. Het zijn niet alleen woorden, zinnen, argumenten, cijfers, huurverhogingen, rapporten en boodschappenlijstjes die je dagelijks tegenkomt. Mensen wonen in huizen die ze aankleden en gezellig maken. Ze houden van muziek op bepaalde momenten, ze kijken TV, verzorgen hun uiterlijk, kopen nieuwe kleding, maken ruzie met hun partner en lopen tegen opvoedingsproblemen aan. In al dit soort dingen proberen mensen een eigen weg te zoeken en er krities en zelfstandig mee om te gaan. Dat kan iedereen ervaren, leren en oefenen, niet alleen door er over te praten maar ook door er op een 'kunstzinnige' manier mee om te gaan.

Deze dagelijkse zaken vertalen in edukatieve situaties betekent meer dan een cursus binnenhuisarchitectuur, plaatjes draaien, een cursus huid- en haarverzorging of een toneelstukje spelen. Dat doet tekort aan de mogelijkheden van de deelnemer, de Open School-werkwijze en ook aan de kunstzinnige vorming.

Er is meer uit te halen.

Kunstzinnige vorming is meer dan een samenraapsel van allerlei losse onderdelen en cursussen. In de relatie tot emancipatoriese doelstellingen stelt het eisen aan zowel inhouden als aan werkwijzen.

Kunstzinnige vorming en vormgeving

Het vormgevingsaspect is een wezenlijk element van kunstzinnige vorming. Als je iets wilt duidelijk maken met fotografie of spel, dan stelt dat eisen aan de kwaliteit van het produkt. Anderen moeten het kunnen zien en begrijpen, de maker zelf moet er tevreden over zijn, anderen moeten er door gemotiveerd worden. Dit heeft alles te maken met de waarden en normen die de deelnemers zelf stellen aan kunstzinnige produkten. Iedere dag zien en horen ze via radio en TV, op straat, in huis, bij de burens en op hun werk dingen waardoor hun opvattingen over mooi en lelijk, goed en slecht, gevormd worden. Ook over Kunst hebben ze eigen opvattingen. Daaraan voorbijgaan leidt óf tot indoktrinatie van een andere esthetiese cultuur óf tot een pure verwaarlozing van het vormgevingsaspect. Open School-deelnemers hebben niet alleen recht op eigen onderwijs met eigen inhouden, ze hebben ook recht op een eigen vormgeving van hun onderwijsprodukten.

Er zouden uitgangspunten en criteria geformuleerd moeten worden om te toetsen waaraan produkten moeten voldoen, zowel inhoudelijk als met betrekking tot de vormgeving.

Kunstzinnige vorming in de Open School-werkwijze

Voor de kunstzinnige vorming in de Open School-werkwijze geldt:

- dat de ervaringen, wensen en behoeften van de deelnemers centraal staan. Deze vormen de basis voor de inhoud van het werk en de programmering;
- zelfbepaling van het vormingsproces, waarbij het uiteindelijk produkt nevensgeschikt is aan het proces (waarbij we opmerken dat het kunstzinnig produkt een belangrijke schakel vormt in de kommunikatie met anderen);
- een thematische aanpak, dat wil zeggen: ervaringen en behoeften worden doelgericht en op een probleemoplossende wijze aangepakt.

Met deze principiële uitspraken realiseren we ons dat kunstzinnige vorming in de Open School-werkwijze een min of meer braakliggend terrein is. De praktische konsekwenties zullen via praktijkervaringen verder gepreciseerd moeten worden. Gelukkig staan we niet helemaal met lege handen. Waardevolle experimenten in bijvoorbeeld middenscholen, het lager beroepsonderwijs en het vormingswerk geven aangrijpingspunten die het mogelijk maken de plaats en functie van de kunstzinnige vorming in de Open School-werkwijze globaal te schetsen.

Enkele aanknopingspunten

Door de Stichting Proefprojecten Open School (SPOS) is gedurende de proef het een en ander geïnventariseerd en verwerkt in rapporten. Uit dat materiaal* halen we een aantal konklusies en verbinden daaraan konsekwenties voor de kunstzinnige vorming.

1. Open School-bezoekers hebben prettige herinneringen aan de 'doe-vakken' uit hun vroegere schooltijd. Dit zou een pleidooi kunnen vormen voor een doe-gerichte aanpak in de basisgroepen bij thematische programma's en opname van doe-vakken in het vakkenaanbod van de Open School. We denken bij doe-vakken met name aan tekstiele werkvormen, dramatische vorming of spel en fotografie.
2. Het aantal deelnemers dat mavo-gericht studeert is bijzonder gering. Deze konstatering betekent wellicht dat het weinig zin heeft kunstzinnige vakken in te voeren en aan te pakken zoals dit in de dag- en avondmavo gebeurt. Zowel naar inhoud als naar werkwijzen dient de kunstzinnige vorming zich in te passen in de door de deelnemers gewenste manier van onderwijs en vorming.
3. De deelnemers hebben verschillende wensen als zij de Open School instappen. Kunstzinnige vorming zou een bijdrage kunnen leveren aan in ieder geval drie van die geformuleerde wensen, nl.:
  - algemene ontwikkeling vergroten;
  - inzicht krijgen in allerlei onderwerpen;
  - sociaal vaardiger worden.
 Kunstzinnige vorming zou een ondersteunende rol kunnen vervullen bij andere wensen zoals spreekvaardigheid opdoen, leren diskussiëren, je zegje kunnen doen in de groep en kontakten leggen.

- - - - -

* Zie bijv. Hinnekint (1980), Kruijsen en Hinnekint (1980) en Luchters (1981)

4. Bij Open School-deelnemers ligt de voorkeur niet bij kunstzinnige thema's of kunstzinnige vakken. Engels, Nederlands en rekenen liggen beter in de markt en tevens allerlei maatschappelijke thema's als wonen, gezondheid, school en opvoeding. Wil de kunstzinnige vorming meer kansen krijgen binnen de Open School-werkwijze, dan kan dit alleen maar als de deelnemers ekstra geactiveerd worden voor dit aspekt van vorming.

Hieronder zullen we de mogelijkheden schetsen van de kunstzinnige vorming in respectievelijk thematische, leerdoelgerichte en bezigheidsgerichte onderdelen van de Open School-werkwijze.

Thematische programma's

Thema's die de voorkeur genieten van de Open School-deelnemers zijn onder meer gezondheid, wonen, voeding, kinderen, onderwijs en vakantie. Open School-deelnemers lijken bovendien een 'doe-gerichte' aanpak op prijs te stellen. Ieder thema leent zich vanzelfsprekend voor verschillende wijzen van verwerking. Afhankelijk van de doelstellingen, de mogelijkheden en wensen van deelnemers en begeleiders worden bepaalde middelen wel of niet gebruikt.

Thematisering van onderwijs dat er op gericht is feiten, ervaringen, oorzaken en verbanden en mogelijkheden tot verandering duidelijk te krijgen, zal voortdurend op zoek moeten zijn naar die werkvormen die dit het beste realiseren. Dat zijn werkvormen die de gethematiseerde werkelijkheid zo goed mogelijk vertolken; werkvormen die exemplarisch kunnen zijn voor een situatie.

Het zal lang niet altijd om het middel taal en om werkvormen als kringgesprek, brieven of verslagen schrijven gaan.

Kunstzinnige middelen zijn een uitstekend medium om delen uit de werkelijkheid op exemplarische wijze te vertalen. Spelvormen waar niet alleen het woord gebruikt wordt, maar waarbij het hele lichaam actief is, korresponderen veel eerder met een bepaalde situatie waarin deelnemers verkeren en waar ze mee bezig zijn.

Een foto zegt vaak meer dan een opstel van woorden.

Een muurkrant of een strijdlid kunnen maatschappelijke problemen pregnant aan de kaak stellen. Deze middelen krijgen pas hun kracht en waarde als ze bewust samen met andere middelen worden ingezet. Dit vereist een methodiekontwikkeling waarin kunstzinnige vorming een voorrangspostie krijgt toebedeeld en waarin kunstzinnige middelen systematisch worden ingebouwd.

De consequentie van dit pleidooi is tegelijk dat er duidelijke eisen aan die kunstzinnige middelen gesteld mogen worden. Ze moeten een bijdrage leveren aan de te bereiken doelstellingen.

De ervaring heeft geleerd dat vooral middelen en werkvormen bruikbaar zijn die de werkelijkheid zo dicht mogelijk kunnen benaderen. Allerlei situaties uit de werkelijkheid zouden in principe bijvoorbeeld nagetekend of geboetseerd kunnen worden. Elke realiteit leent zich ook voor abstrahering in een kunstzinnig werkstuk; een dans of een non-figuratief schilderij. De vraag is echter of daarmee aangesloten wordt bij de wensen en het waarden- en normenpatroon, het nivo en de mogelijkheden van de deelnemers. Middelen moeten bovendien redelijk snel te verwerken zijn en niet al te veel technische hindernissen opleveren.

Dan kom je vooral terecht bij dramatische vorming en allerlei spelvormen: audiovisuele vorming waaronder fotografie, kollages en geluidopnames; creatieve verwerkingen met taal zoals muurkranten, vormen van poëzie, affiches; muziek, zelf liedjes maken en zingen.

Veel andere kunstzinnige middelen vallen af omdat ze in hun verwerkingsmogelijkheden te ver af staan van de konkrete werkelijkheid, een te lange verwerkingstijd vergen of omdat de technische- en vormgevingsproblematiek te gekompliceerd is.

Dit pleidooi voor een systematies en krities gebruik van kunstzinnige middelen in de methodiek van de Open School-werkwijze laat één van de mogelijkheden zien. Een andere stimulans zouden we willen geven in de richting van de inhoud van de thema's zelf.

Bijna alle Open School-thema's hebben een maatschappelijke achtergrond. Ze vinden hun oorsprong in de gebeurtenissen van alledag. Binnen thematies werken worden ervaringen, problemen en verschijnselen niet geïsoleerd bekeken, maar ze worden geplaatst in een bredere maatschappelijke en kulturele kontekst. Aan ieder maatschappelijk verschijnsel zitten in meerdere of mindere mate kulturele aspecten. Bij een aantal is dit direct aanwijsbaar en zijn er gemakkelijk verbindingen te leggen met de kunstzinnige vorming. Kunstzinnige vorming vindt haar voedingsbodemp in kulturele verschijningsvormen als industriële vormgeving, gebouwde omgeving, reclame, massamedia en ook Kunsten. Die verbanden kunnen binnen het thematies werken duidelijk gemaakt worden in de fasen van analyse, informatieverzameling, de verwerking van de thematiek en het zoeken naar oplossingen.

Wonen is zo'n verschijnsel. Bij dit thema komen zaken te pas als architectuur binnen en buiten, opvattingen over komfort, de filosofie van het leven vertaald in de inrichting en de aankleding. De uitwerking van het thema 'wonen' kan gaan over geld, te weinig (speel)ruimte, ongelijkheid, maar ook over mooi en lelijk, kleurgebruik en vormgeving, eenvoudige veranderingen die je zelf kan aanbrengen, iets in je huis doen wat de burens niet durven, je eigen plek kreëren. Kleine, maar belangrijke dingen die zich uitstekend lenen voor verwerkingen op het gebied van beeldende- en dramatische vorming.

Andere thema's zoals 'kleding en mode', 'reclame', 'kosmetika en het gezicht', 'voeding' laten zich gemakkelijk vertalen in mogelijkheden met kunstzinnige vorming. Bij thema's als 'je eigen lijf', 'gezondheid' en 'kinderen en onderwijs' ligt het moeilijker omdat er andere voor de deelnemers belangrijke aspecten eerder in het oog springen.

Een thema als 'onderwijs' heeft echter alles te maken met onze kultuur. Het gaat veel verder dan nieuwe leerstof en het lastige huiswerk. Waarom zouden ouders zich niet kunnen buigen over de meest ideale vorm van onderwijs? Hoe zouden de lokalen er dan uitzien, waar zou die school dan staan, hoe kan de weg er naar toe veiliger gemaakt worden, van wie zou die school zijn, wat zou er geleerd moeten worden en op welke manier? Zo iets bedenken is meer dan luchtkastelen bouwen op een vrije avond. Het kan gevolgd worden door een daadwerkelijke aktie naar de gemeente, naar een school of naar een ouderkommissie. Ideeën, ontwerpen, maquettes, foto's, kranten en affiches krijgen zodoende een funktie in het streven naar veranderingen.

In dit voorbeeld gaat het om onderwijs, maar het kan net zo goed handelen over een kinderspeelplaats, een vrouwenkafé, een buurthuis, een plantsoen, een woonerf of de eigen kamer van dochter of zoon. In ieder dorp of stad is er altijd wel iets waar iedereen zich aan ergert en wat hoognodig veranderd zou moeten worden. In plaats van een handtekeningen-aktie, een spandoek of een diskussiegroep zouden er meer kunstzinnige middelen ingezet kunnen worden. De aktie wordt er niet alleen leuker door, maar ook verrassender en daardoor waarschijnlijk doeltreffender. De hier beschreven voorbeelden laten zien hoe op een reflektieve en produktieve manier met kunstzinnige middelen binnen de Open School-werkwijze gewerkt kan worden.

Samenvattend: In de Open School-werkwijze gaat het om creatief gedrag en het zoeken naar eigen oplossingen. Kunstzinnige vorming heeft daarin zeker niet het alleenrecht; zij kan er wel een belangrijke bijdrage aan leveren. Daarbij zou kunstzinnige vorming een 'doe-gerichte' aanpak van de thematische programma's kunnen bevorderen.

Twee manieren zijn gesuggereerd:

- kunstzinnige middelen als werkvorm systematies inbouwen in de methodiek van de Open School-werkwijze en de werkwijze aldus kunstzinniger maken;
- gerichte aandacht besteden aan culturele aspecten en achtergronden van een thema en - waar gewenst - opname van meer cultuurgerichte thema's in het aanbod.

Leerdoelgerichte programma's

Leerdoelgerichte programma's worden enerzijds uitgewerkt in vakken; anderzijds hebben thematische programma's ook leerdoelgerichte onderdelen. De vakken kennen op hun beurt weer thematische en bezigheidsgerichte onderdelen.

Gebleken is dat Open School-deelnemers een voorkeur hebben voor Nederlands, Engels en Rekenen (Wiskunde en Handelskennis horen daar ook bij). Maar een gericht aanbod van kunstzinnige vakken is er tijdens de proef ook nooit geweest. Er zijn geen onderwijsleereenheden voor de kunstzinnige vakken geproduceerd. Kortom: vanuit de SPOS zijn er nooit echt initiatieven genomen om kunstzinnige vorming een plaats te geven tussen de andere leerdoelgerichte programma's.

De proeflokatie Twente/Oost-Gelderland heeft aangetoond dat er zeker behoefte bestaat aan een kunstzinnig aanbod. De wensen van de deelnemers resulteerden daar in programma's tekstuele werkvormen en dramatische vorming/spel. Met plezier en met succes zijn de deelnemers in keuzegroepen aan de slag gegaan met kunstzinnige vakken. Daarbij ging het niet om 'zomaar bezig zijn', maar om - al dan niet via thema's - iets leren over je eigen mogelijkheden met tekstiel of drama/spel.

Als we de Open School-doelstellingen, de deelnemers en de mogelijkheden van de verschillende kunstzinnige vakken op een rij zetten, dan denken we dat de vakken tekstuele werkvormen, dramatische vorming/spel, fotografie en in mindere mate tekenen, handenarbeid en muziek de beste kansen hebben.

In het bijzonder voor vrouwen heeft tekstuele werkvormen het voordeel van bekendheid en vertrouwdheid. De keerzijde daarvan is dat het daarvoor moeilijker wordt er op een nieuwe en oorspronkelijke manier mee om te springen. De deelnemers hebben er vaak erg vaststaande opvattingen over: 'Je doet het zús en zo en niet anders'. Het lijkt bovendien niet makkelijk om tekstuele werkvormen in relatie te brengen met emancipatorische doelstellingen.

Eerder gestelde eisen aan werkvormen zijn amper van toepassing op tekstueel. Echter: ook met tekstuele werkvormen kun je nieuwe dingen voor jezelf ontdekken, dingen durven, kritiek krijgen en geven. Wellicht zijn deze verworvenheden eerder te danken aan datgene wat er allemaal omheen gebeurt - het groepsproces - dan aan de mogelijkheden van tekstuele werkvormen zelf. Overigens willen we hiermee op geen enkele manier een waarde-oordeel uitspreken, noch over tekstuele werkvormen, noch over 'goede' of 'minder goede' emancipatie.

Enkele jaren Open School heeft aangetoond dat dramatische vorming of spel een uitstekend medium is om situaties uit de werkelijkheid over te brengen. De werkelijkheid en de gespeelde werkelijkheid zijn goed te vergelijken, en tegelijk zo verschillend. De gespeelde werkelijkheid is vluchtig en subjektief. Verder heeft het spel het voordeel van actie. Je bent er met je hele lichaam mee bezig. Door te spelen leer je 'op-treden', angst voor anderen te overwinnen en conflicten aan te gaan. Je leert met woorden, gebaren en gezichtsuitdrukkingen te argumenteren en je zegje te doen. Door spel leer je je ook te ontspannen en te voelen wat je lichaam wel en niet aankan. Fotografie is in vergelijking met spel veel passiever en statieser. Dit vak heeft niettemin bijzondere eigenschappen om de werkelijkheid te registreren. Sterker nog: het is een manipulatie-instrument bij uitstek. Het is relatief snel te leren en de resultaten zijn spoedig zichtbaar. Fotografie is onder andere een middel om ongewenste situaties aan de kaak te stellen en alternatieven visueel aan te geven. Tekstiele werkvormen, dramatische vorming en fotografie zijn alle drie vakken die goed passen binnen de Open School-doelstellingen en -werkwijze. Het zijn tegelijkertijd ook 'doe-vakken' en die zijn gewoon plezierig om te doen.

Over het gebruik van kunstzinnige middelen binnen andere - meer kognitieve - vakken kunnen we op deze plaats kort zijn. In essentie gaat het daarbij om eenzelfde instelling en werkwijze zoals we die hebben geschetst onder de paragraaf *thematiese programma's*. In bijna alle vakken kunnen kunstzinnige middelen een functionele plaats krijgen.

Bij het vak Nederlands gebeurt dit vaak al. Daar wordt gewerkt met rollenspelen, luister- en concentratieoefeningen, discussie-oefeningen en verbale en nonverbale oefeningen. Activiteiten op het terrein van creatief taalgebruik en bepaalde vormen van poëzie zijn ook niet helemaal onbekend.

Bij andere vakken is het allemaal wat minder. Dat ligt voor de hand omdat daar veel minder gegevens over zijn en er weinig materiaal uit de praktijk voorhanden is.

Samenvattend: - Binnen de Open School-werkwijze zou men initiatieven moeten nemen om enkele kunstzinnige vakken op te nemen in leerdoelgerichte programma's. Te denken valt aan tekstiele werkvormen, dramatische vorming en fotografie.
- Het gebruik van kunstzinnige middelen in andere vakken kan verder uitgewerkt worden. Ervaringen in het basisonderwijs met wereldoriëntatie en materiaal over projekt- onderwijs kunnen daarbij van dienst zijn.

Bezigheidsgerichte en beroepsoriënterende programma's

Het Raamplan voor Open School-werk zegt hierover:

'Het beroepsvoorbereidende en bezigheidsgerichte onderdeel omvat beroepsoriënterende en beroepsschakelende programma's op het terrein van algemene vaardigheden, zoals sociale vaardigheden en handvaardigheid'.

Een konklusie uit een ander SPOS-rapport* luidt:

'Het aanbod was te weinig concreet en bood weinig zakelijk perspectief. Beroepsgerichte cursussen ontbraken'.

- - - - -

* Mannen en vrouwen in gemengde groepen en de jongsten in de proef
A. van Steenberg, H. Hinnekint, Zeist 1980.

Deze konstatering was een van de vele verklaringen waarom meer vrouwen dan mannen aan de proef meededen.

We veronderstellen dat er weinig deelnemers de Open School instappen met de bedoeling na verloop van tijd beroepsmatig met kunstzinnige vorming bezig te gaan. Kunstzinnige vorming als oriëntatie op een toekomstig kunstzinnig beroep is voor de Open School te ver gezocht.

Omdat er maar weinig deelnemers mavo-gericht bezig zijn is de beroepsschakelende functie van kunstzinnige vorming nauwelijks relevant.

Iets anders ligt dit voor de bezigheidsgerichte onderdelen. In het Raamplan wordt in dit verband de term handvaardigheid gebruikt. We nemen aan dat hierbij vooral is gedacht aan het technische aspect van handvaardigheid. Er zou een verband gelegd kunnen worden met het vak 'algemene technieken' in het lager beroepsonderwijs.

Allerlei sociale, huishoudelijke en technische vaardigheden komen daarin aan bod. Het is denkbaar dat bijvoorbeeld in de 'vrije werkuren' een aanbod in de Open School-werkwijze wordt opgenomen onder de noemer 'klus-sen'. Het zou hier dan moeten gaan om de dagelijkse (huishoudelijke) dingen die wel eens kapot gaan en die met enig gemak zelf gerepareerd kunnen worden. In dit kader kunnen tekstiele werkvormen overigens ook een bijdrage leveren. We willen hier geen oordeel uitspreken over de prioriteit die aan een dergelijk programma-onderdeel gegeven zou moeten worden. We volstaan met de opmerking dat het natuurlijk erg handig is als je een aantal van dit soort karweitjes zelf kunt opknappen. Het is niet alleen goedkoper, maar het versterkt ook het gevoel van eigenwaarde en zelfvertrouwen. Of dit voldoende reden is om bezigheidsgerichte activiteiten in het Open School-aanbod op te nemen is de vraag. Als het gaat om het stimuleren van de kunstzinnige vorming in de Open School-werkwijze zou de aandacht vooral gericht moeten worden op het thematies werken en op het leerdoelgerichte aanbod.

Integratie van werkwijzen en inhouden

Als men in het Open School-werk spreekt over integratie van onderwijs en vorming, dan wordt daarmee bedoeld dat er in samenhang gewerkt wordt aan het ontwikkelen van kennis, vaardigheden en houdingsaspecten. De integratie van werkwijzen uit onderwijs en vormingswerk is daarbij belangrijk. Enkele jaren eksperimenteren hebben laten zien dat dit ook gebeurt, zij het met vallen en opstaan.

De vakken zijn thematieser van aanpak geworden. Verworvenheden uit het vormingswerk zijn ingepast in de leerdoelgerichte programma-onderdelen. Omgekeerd heeft het thematies werken in de basisgroep gebruik kunnen maken van de inzichten uit het onderwijs, bijvoorbeeld om informatie gestructureerd aan te bieden of om toepassing van kennis en opgedane inzichten te toetsen door middel van specifieke verwerkingsactiviteiten. Ontwikkelingen binnen de kunstzinnige vorming lopen parallel aan de geschetste ontwikkelingen binnen de Open School-proef. Kunstzinnige vakken zijn geen series lessen met alleen maar aandacht voor materialen, technieken en mooie produkten. Het kan binnen de Open School-werkwijze niet de bedoeling zijn van mensen uitmuntende fotografen te maken, ze op te leiden tot de beste toneelspelers of hen de techniek van het bandweven uitputtend aan te leren. Dat past niet binnen de Open School-doelstellingen en bovendien zijn er legio cursussen waar de liefhebbers hiervoor terecht kunnen.

Naast de integratie tussen onderwijs en vorming en tussen thematies werken en bezig zijn met vakken, gaat het in het Open School-werk ook om inhoudelijke integratie. Daaronder verstaan we het afstemmen van de inhoud van een thema op die van een vak en omgekeerd.

Bij een thema als 'wonen' kunnen gemakkelijk relaties gelegd worden met vakken als fotografie en tekstuele werkvormen. Een thema als 'gezondheid' heeft vanzelfsprekend relaties met biologie, maar het kan ook uitgewerkt worden naar dramatische vorming, bijvoorbeeld in de zin van ontspanningsoefeningen. Binnen een vak kan men eveneens op thema's stuiten die geschikt zijn om in de basisgroep uit te diepen. Gemaakte foto's kunnen dingen aan het licht brengen waaraan je normaal voorbij loopt. Een spelsituatie kan aanleiding zijn om iets wat spontaan naar boven kwam, verder te onderzoeken.

Het boekje 'Mag het ietsje meer zijn' zegt over die inhoudelijke integratie het volgende:

'In het dagonderwijs wordt integratie nogal eens opgevat als bezig zijn met hetzelfde onderwerp. In ons geval zou dat betekenen dat we in de basisgroep het thema 'wonen' aan de orde stellen en tegelijk bij tekstuele werkvormen 'het interieur en de kleur van de gordijnen' behandelen. Integratie is een van de belangrijkste uitgangspunten van Open School. In Open School gaat het dan om de integratie van vorming en onderwijs. Wij geven hier vorm aan door in alle activiteiten uit te gaan van de principes van het ervaren leren: direkt uitgaan en aansluiten bij de leefwereld en leerwensen van de deelnemers. Dat wil zeggen dat we die integratie gestalte geven door te werken met dezelfde doelen en dezelfde werkwijze te hanteren.

Wij denken dat het vooral gaat om het eigen maken van een aantal vaardigheden. Zodat je met die vaardigheden allerlei problemen op een zelfstandige en kritiese manier te lijf kunt gaan. Die vaardigheden zijn: zelfvertrouwen hebben, initiatief durven nemen, eigen mening leren kennen en uiten, conflicten leren (door)zien en aangaan, kritiek durven geven en krijgen. De verschillende thema's en vakken zijn mid-delen om dit te leren.

Bijvoorbeeld. Bij het thematies werken doe je een appèl op het durven initiatief nemen door deelnemers te stimuleren om eens een interview af te nemen om informatie te krijgen. Bij engels is gedichtjes maken een nieuwe vorm om met een taal om te gaan. Bij musiese vorming stimuleer je deelnemers om uit het niets iets te maken: je legt wat op een lap en dan kijk je wat je ervan kunt maken.

Musiese vorming heeft veel mogelijkheden om aan deze vaardigheden te werken. Het geeft weer andere mogelijkheden dan het thematies werken en de andere vakken. Activiteiten in spel en met beeldende middelen doen een sterk appèl op alle aspecten van je persoonlijkheid: jouw gevoel, jouw mening, jouw kennis, jouw verhouding tot anderen, jouw plaats in de maatschappij.' (blz. 40)

De opvattingen in dit citaat onderschrijven we graag.

Wel zullen we moeten oppassen voor integratie omwille van de integratie. Het is geen doel in zich. De inhoud en de probleemstellingen daarin vormen altijd het uitgangspunt. Van daaruit wordt bepaald welke kunstzinnige middelen te gebruiken zijn en op welke manier. In het voorgaande hebben we beschreven op welke manieren dat zou kunnen.

Toekomstig beleid

Om de ontwikkeling van de kunstzinnige vorming binnen de Open School-werkwijze te bevorderen is er nog veel werk te verzetten. Dat werk moet op verschillende gebieden gebeuren. Begeleiders en uurdocenten zijn immers geen schapen met vijf poten. Ze zullen samen met de deelnemers geactiveerd moeten worden om bij hun leer- en vormingsactiviteiten kunstzinnige middelen te betrekken. Daarnaast zullen de edukatieve werkers geschoold moeten worden in het gebruik van kunstzinnige middelen in de Open School-werkwijze. Verder zullen er speciaal voor deze sektor middelen, methoden en werkvormen ontwikkeld moeten worden.

Nu willen we meer concreet aangeven wat een mogelijke werkwijze is om de ontwikkeling van kunstzinnige vorming binnen de Open School-werkwijze te bevorderen. Daarbij worden bepaalde prioriteiten gesteld. Deze prioriteiten worden gekozen met het oog op het bereiken van realistische doelen en om te voorkomen dat er een ideaalbeeld gekreëerd wordt dat door ontoereikende deskundigheid, middelen en menskracht niet of gebrekkig verwezenlijkt kan worden.

Ontwikkelingsprojecten

De NSKV zou voorrang willen verlenen aan het samen met begeleiders en groepen ontwikkelen van materiaal dat geschikt is voor het gebruik van thematische onderdelen. Daartoe wordt gekozen voor ontwikkelingsprojecten. Deze keuze voor het ontwikkelen van methoden, werkwijzen en werkvormen wil niet zeggen dat er geen aandacht is voor steunfuncties als activering, begeleiding en kadertraining. De bedoeling is dat deze steunfuncties zich groeperen rond de ontwikkelingsprojecten. Door middel van het ontwikkelde materiaal kunnen groepen geactiveerd worden om ook kunstzinnige middelen binnen thematische onderdelen toe te passen. Op de situering van de steunfuncties komen we later terug.

Voor het ontwikkelen van nieuw materiaal dat geschikt is voor de Open School-werkwijze, dat wil zeggen gericht op de speciale doelgroep en aansluitend op uitgangspunten als ervaringsleren en zelfbeheer, zal een bepaalde strategie ontwikkeld moeten worden. Daarbij kan geprofi-teerd worden van ervaringen zoals die tot nu toe zijn opgedaan bij bijvoorbeeld de SPOS, WOVO (WerkplanOntwikkeling Van Onderop), bij de ontwikkeling van leermateriaal op het gebied van kunstzinnige vorming voor het LBO en de Middenschool en bij de methodiekontwikkeling binnen het sociaal-kultureel werk.

De wijze van werken

De verschillende kenmerken van de Open School-werkwijze staan op gespannen voet met het idee van voorgeschreven leerstof, leerboeken en leerplannen. Ervaringsleren impliceert immers dat deelnemers samen met begeleiders zelf leerdoelen en leeractiviteiten kiezen. Op het gebied van kunstzinnige vorming is het gevaar van 'van bovenaf droppen' van allerlei methoden en werkwijzen niet aanwezig: dat materiaal is gewoon niet of nauwelijks ontwikkeld.

Toch zal er meer dan tot nog toe het geval is geweest binnen de kunstzinnige vorming, onderwijs en sociaal-kultureel werk op een meer systematische wijze middelen, methoden en werkvormen moeten worden geïnventariseerd, getoetst en geëvalueerd met het oog op de bruikbaarheid voor de Open School-werkwijze.

Een uitgangspunt is dat het materiaal in de praktijk zelf ontwikkeld wordt. Daartoe wil de NSKV een aantal ontwikkelingssituaties opzetten waarin samen met begeleiders aan materiaalontwikkeling voor kunstzinnige vorming wordt gewerkt. Een en ander zal zo mogelijk in nauw overleg met het NCVO en de SLO geschieden.

De uitgangspunten van de Open School houden in dat er geen 'teacher-proof' materiaal ontwikkeld wordt - zeker niet voor de kunstzinnige vorming - maar dat de opbrengst van de ontwikkelingssituaties handreikingen en uitnodigingen vormen voor probleemoplossing en dat er suggesties gedaan worden op welke wijze kunstzinnige middelen het best ingezet kunnen worden.

Voorafgaand aan de ontwikkelingsprojecten zal het bestaande materiaal binnen de Open School-werkwijze op het gebied van kunstzinnige vorming worden geïnventariseerd en waar nodig worden beschreven. Daarvoor komt datgene in aanmerking wat binnen de Open School ontwikkeld is (bijvoorbeeld 'Mag het ietsje meer zijn') maar ook elders ontwikkeld materiaal, bijvoorbeeld binnen het sociaal-kultureel werk (vrouwengroepen).

Een eerste taak binnen de ontwikkelingsprojecten is gelegen in de nadere studie over de afstemming van de kunstzinnige vorming op de gegeven Open School-doelen en uitgangspunten. Hoe kan een principe als ervaringsleren en kunstzinnige vorming aan het begin van een thematische activiteit het best met elkaar verbonden worden? Wat voor konsekwenties heeft kunstzinnige vorming binnen het thematische werken naast kunstzinnige vorming als vakgericht onderdeel?

Een tweede taak zal zijn het ontwikkelen van werkvormen en middelen met behulp waarvan de open leerdoelen bereikt kunnen worden. Deze doelen en werkvormen zijn ingebed in een groter geheel, een methodiek of een gedeelte van de programma-ontwikkeling.

Een derde taak houdt in dat het in de praktijk ontwikkelde materiaal uit diverse lokaties samengebracht wordt op een landelijk nivo. Dan wordt er getracht uit het ontwikkelde materiaal die elementen te halen die van belang zijn met het oog op methodiekontwikkeling en met het oog op overdraagbaarheid. Hier vindt de koppeling plaats tussen algemene didaktiek- en methodiekprincipes en kunstzinnige vorming. Men zou van een vertaalfase kunnen spreken. Door een bewerking op landelijk nivo heeft het plaatselijk ontwikkelde materiaal een zekere meerwaarde gekregen.

Als vierde taak zal wat nu landelijk verder ontwikkeld en gegeneraliseerd is, weer teruggebracht moeten worden naar de praktijk. De meerwaarde kan alleen blijken als andere groepen met het materiaal aan de slag kunnen en er voldoende aanwijzingen, suggesties en uitdagingen in vinden om ook en meer te kiezen voor het gebruik van kunstzinnige middelen binnen het thematische werken.

Bij het samenbrengen van de lokatie-ervaringen op landelijk nivo worden de projecten en het ontwikkelde materiaal benoemd in methodies-didactische zin en in onderwijs- en vormingszin. Op deze wijze ontstaan er elementen voor een raamleerplan of een onderwijs- en vormingsplan. Dit proces zou men als verdieping kunnen aanduiden. Daarnaast zouden we willen spreken van verbreding. De praktijkwerkers in de volwassenenedukatie vragen bij dit onbekende vormingsgebied om overdraagbare middelen en werkwijzen. Voor dat doel zijn praktijkbeschrijvingen te concreet en te situatiegebonden en zijn raamleerplannen te abstrakt. Op het tussenliggende - intermediaire - nivo zal nog het nodige ontwikkeld moeten worden.

Een laatste taak is gelegen in het bepalen van de leereffekten bij de deelnemers, de toetsing aan de verwachtingen bij de begeleiders, de terugkoppeling naar de beginsituatie en het opsporen van knelpunten.

Willen de ontwikkelingsprojecten datgene opleveren wat hierboven in grote lijnen is geschetst, dan is een systematische ondersteuning noodzakelijk. Wat betreft de vormgeving van de ondersteuning van de ontwikkelingsprojecten zijn een aantal ontwikkelingen van belang. Binnen het onderwijs, het sociaal-kultureel werk en de kunstzinnige vorming is men al enige tijd bezig met het opzetten van een verzorgingsstructuur. Dat gebeurt op verschillende manieren.

Ondersteuning onderwijs en sociaal-kultureel werk

Het terrein dat in het onderwijs met regionale ondersteuning wordt bereikt, strekt zich in veel gevallen niet verder uit dan het basisonderwijs. Voor de ongeveer 60 schoolbegeleidingsdiensten blijven het voortgezet onderwijs, het onderwijs aan werkende jongeren en de volwassenenedukatie buiten zicht. Voor zover hier wel sprake is van activiteiten kan men toch niet spreken van een gerichte en systematische aanpak. Een deel van de schoolbegeleidingsdiensten heeft contacten met centra voor kunstzinnige vorming en bieden al dan niet samen kunstzinnige activiteiten aan. Een klein aantal schoolbegeleidingsdiensten heeft consultants in dienst met óf een generale óf een specialistiese taakstelling op het gebied van kunstzinnige vorming.

Ten behoeve van de ondersteuning van het sociaal-kultureel werk zijn er ongeveer 200 begeleidende - en dienstverlenende organen werkzaam. Het sociaal-kultureel werk kent geen organisatie die zich - zoals de Stichting voor de LeerplanOntwikkeling (SLO) voor het onderwijs - bezighoudt met het maken van leerplannen of programma's voor de kunstzinnige vorming. Het aandeel van de kunstzinnige vorming in het sociaal-kultureel werk is nog van beperkte omvang. De organisaties en de aanwezige menskracht zijn niet of nauwelijks op de hoogte van de mogelijkheden van kunstzinnige vorming binnen dit werk. Het ontbreekt vaak aan de deskundigheid om de kunstzinnige vorming te laten aansluiten bij vormingsdoelen en activiteiten zoals die gehanteerd worden binnen het sociaal-kultureel werk. De begeleiding van het onderwijs is veel verder uitgebouwd dan voor het sociaal-kultureel werk. Wel heeft men de laatste jaren enige ervaring opgedaan met bepaalde vormen van samenwerking tussen centra voor kunstzinnige vorming en dienstverlenende en begeleidende organen. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan cursussen voor vrijwillig kader in het jeugd-, klub- en buurt-huiswerk (zg. JCB-kursussen).

Steunpunten voor kunstzinnige vorming

Een derde element dat in dit verband belangrijk is, ligt op het gebied van de ontwikkeling van regionale steunpunten voor kunstzinnige vorming. Het beleid van het ministerie van CRM is gericht op de realisering van regionale steunpunten kunstzinnige vorming ten behoeve van de werkvelden kunsten, onderwijs en sociaal-kultureel werk. De vormgeving van deze steunpunten is in het kader van de Rijksbijdrageregeling sociaal-kultureel werk een taak van de provinciale overheid en van de grote gemeenten. Men wil een betere samenhang aanbrengen tussen binnen- en buitenschoolse voorzieningen. Men acht het ongewenst dat de aanwezige deskundigheid over de diverse instellingen uit de onderscheiden werkvelden versnipperd wordt.

Om de samenwerking tussen verschillende instellingen en werkvelden uit te proberen zijn er een aantal regionale AKU-projecten van start gegaan. Deze projecten zijn bedoeld om de samenwerking te stimuleren en om modellen voor deze samenwerking te ontwikkelen. De projecten zijn echter niet gericht op samenwerkingsvormen tussen schoolbegeleidingsdiensten en dienstverlenende organen uit het sociaal-kultureel werk. In het kader van de ondersteuning van de ontwikkeling van de kunstzinnige vorming in de Open School-werkwijze zou dat wel een noodzakelijk element kunnen zijn.

Ondersteuning volwasseneneducatie

Uit de 'Beginselennota inzake de volwasseneneducatie' (1981) wordt duidelijk dat er niet gestreefd wordt naar een afzonderlijke ondersteuningsstructuur voor de volwasseneneducatie. De ontwikkeling van de ondersteuning op dit terrein mag zich volgens de nota niet isoleren van ontwikkelingen op het gebied van het onderwijs en in andere welzijnssectoren. Er moet zoveel mogelijk samenhang aangebracht worden tussen de verschillende ondersteuningsfuncties ten behoeve van de deelnemers en de edukatieve werkers. Waar mogelijk dienen de diverse ondersteuningsfuncties in nauwe relatie met het uitvoerend werk te worden gepland en uitgevoerd.

Geen afzonderlijke structuur van steunfuncties voor de volwasseneneducatie dus. Wel wordt er voor gepleit dat de steunfuncties op het terrein van de volwasseneneducatie zich in samenhang met de ondersteuning in verwante soorten ontwikkelen. Op deze wijze wordt voorkomen dat de ontwikkeling van de volwasseneneducatie inhoudelijk los komt te staan van het jeugd-onderwijs en de overige edukatieve voorzieningen.

Om de samenhang in de verzorgingsstructuur te bevorderen wordt het project 'edukatieve werkplaatsen' in het leven geroepen. Ook ziet men mogelijk een taak voor de schoolbegeleidingsdiensten die bijvoorbeeld in projectvorm een taak voor de volwasseneneducatie kunnen krijgen.

Uitgangspunten voor de ondersteuning

Als we de keuze voor ontwikkelingsprojecten konfronteren met ontwikkelingen binnen de verzorgingsstructuur voor onderwijs, sociaal-kultureel werk en de kunstzinnige vorming en met de beleidsvisie op een mogelijke verzorgingsstructuur voor de volwasseneneducatie, dan zouden we de volgende uitgangspunten willen hanteren voor de ondersteuning van de ontwikkelingsprojecten:

- geen aparte verzorgingsstructuur voor de volwasseneneducatie;
- de voorzieningen zullen zoveel mogelijk gedecentraliseerd opgezet moeten worden;
- samenwerking tussen bestaande instellingen in de verzorgingsstructuur voor het onderwijs, sociaal-kultureel werk en kunstzinnige vorming met het oog op:
- bevordering van de samenhang tussen onderwijs- en vormingsaspecten in de ondersteuning;
- zoveel mogelijk aansluiten bij de bestaande deskundigheid.

Keuze voor regionale netwerken

We willen de prioriteit leggen bij het ontwikkelen van materiaal en werkwijzen door middel van ontwikkelingsprojecten.

Bij deze projektgerichte benadering stellen we ons voor dat er op plaatselijk of regionaal nivo samenwerkingsverbanden of netwerken ontstaan waarbij geprofiteerd wordt van de aanwezige deskundigheid binnen centra voor kunstzinnige vorming, dienstverlenende en begeleidende organen van het sociaal-kultureel werk en mogelijk schoolbegeleidingsdiensten. Via deze aanpak zijn verbanden te leggen met taken als activering, begeleiding en deskundigheidsbevordering. Deze netwerken zorgen voor de begeleiding bij het toepassen van middelen, methoden en werkvormen. Daaronder valt het informeren, adviseren en ondersteunen van begeleiders en het vervullen van bemiddelingsfuncties tussen ontwikkelingsprojecten en specialisten op het gebied van kunstzinnige vorming.

In eerste instantie zijn de steunfuncties op regionaal nivo gedacht, mogelijk ook aansluitend op AKU-projecten. Vanuit de regionale aanpak zal op grond van ervaringen bezien worden in hoeverre bepaalde steunfuncties verder vorm moeten krijgen, welke de hoogste prioriteit verdienen en op welk nivo (regionaal, provinciaal, landelijk) ze gesitueerd moeten worden.

Een schets van activiteiten

Welke activiteiten zouden via de voorgestelde netwerken gerealiseerd moeten worden?

Ten eerste zullen niet bereikte groepen geactiveerd moeten worden. Dit betreft zowel deelnemers als edukatieve werkers.

Ten tweede zullen edukatieve werkers zodanig begeleid moeten worden in het toepassen van kunstzinnige middelen dat men zich voldoende gesteund weet bij de organisatie en uitvoering van programma's en dat men - waar nodig - samenwerkt met gespecialiseerde krachten op het gebied van kunstzinnige vorming. Aan de andere kant zullen specialisten op het gebied van kunstzinnige vorming meer methodies-didactische begeleiding moeten ontvangen waardoor de kunstzinnige middelen beter geïntegreerd kunnen worden in de Open School-werkwijze. Dit houdt in dat er een gevarieerd en samenhangend kursusaanbod noodzakelijk is om aan de uiteenlopende leerwensen tegemoet te komen.

Ten derde zal binnen de ontwikkelingsprojecten de ontwikkeling van werkvormen, methoden en materiaal op gang worden gebracht. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van ervaringen in het onderwijs en het sociaal-kultureel werk. De ontwikkelde materialen zullen in de praktijk geïntroduceerd moeten worden.

Bovendien zal door middel van dokumentatie, informatie, studie en onderzoek de nodige ondersteuning worden gegeven aan de introductie en verdere ontwikkeling van de kunstzinnige vorming binnen de Open School-werkwijze.

Ten vierde zal er een zodanig cursus- en trainingsaanbod moeten worden verzorgd dat edukatieve werkers de mogelijkheid krijgen kunstzinnige middelen te (laten) hanteren in de Open School-werkwijze en dat specialisten op het gebied van kunstzinnige vorming meer deskundig worden in methodies-didactische zin.

Twee hier genoemde activiteiten of taken zullen we tot slot van deze brochure nog eens ekstra belichten.

Aktivering

Een van de eerste en in de aanvang belangrijkste taken is het aktiveren van zowel deelnemers als begeleiders. Door middel van aktivering worden ze er op attent gemaakt dat edukatieve behoeften ook te formuleren zijn in de richting van kunstzinnige vorming. Daardoor ontstaat een bewustwordingsproces ten aanzien van de mogelijkheden die kunstzinnige vorming te bieden heeft. Men zal gestimuleerd moeten worden tot het daadwerkelijk inzetten van kunstzinnige middelen en tot het daadwerkelijk deelnemen aan die aktiviteiten. Het gaat dus om aktivering in tweeërlei zin, nl. ten behoeve van de deelnemers en ten behoeve van het uitvoerende werk: professionele krachten en eventuele vrijwilligers.

Voor de aktivering van de deelnemers zal men op het gebied van kunstzinnige vorming moeten waken voor experimenten en vernieuwingen die nauwelijks een relatie hebben met wat de deelnemers in hun vroegere schooltijd aan kunstzinnige vorming hebben gehad.

Anderzijds zouden de potenties van kunstzinnige vorming miskend worden als men blijft steken in louter leerdoel- of bezigheidsgerichte aktiviteiten.

Deskundigheidsbevordering

Edukatieve werkers kunnen niet langer volstaan met een afgeronde beroepsopleiding. De ontwikkeling van de Open School-werkwijze heeft dat nog eens duidelijk aangetoond. De behoefte aan deskundigheidsbevordering is er om meer dan één reden. Ten eerste blijken er begeleiders en uurdocenten te werken met een zeer verschillende opleidingsachtergrond. Ten tweede blijkt de doelgroep die met de Open School-werkwijze wordt bereikt tamelijk nieuw. Ten derde vragen principes als integratie van onderwijs en vorming, ervaringsleren en themagericht werken nieuwe kennis en nieuwe vaardigheden van de begeleiders. Bovendien vragen de voortdurende veranderingen van de inhoud van het werk en ontwikkelingen binnen vakgebieden steeds opnieuw om bezinning.

Van Hunen e.a. (1980) hebben onderzoek gedaan naar de behoefte aan deskundigheidsbevordering van begeleiders en uurdocenten bij de Open School. Van de onderzochte begeleiders heeft de helft sociale academie, een kwart pedagogische academie en de rest een m.o.-opleiding of een universitaire opleiding.

Van de groep uurdocenten heeft de helft een m.o.-opleiding gevolgd, een derde heeft een l.o.-akte. Bij de begeleiders heeft een relatief groot aantal een derdegraads-bevoegdheid voor de ekspressievakken.

Tweede- en eerstegraads-bevoegdheden zijn op dit gebied afwezig. Ekspressievakken blijken uit dit onderzoek een zeer geringe rol te spelen: 1 van de 15 teamleiders en 2 van de 88 begeleiders zeggen zich er mee bezig te houden. De vakken Engels, Nederlands, rekenen en boekhouden zijn het meest in trek bij de deelnemers.

Uit het onderzoek van Van Hunen bleek verder dat begeleiders en uurdocenten het meest als gemis ervaren het gebrek aan kennis en vaardigheid op het gebied van didaktische werkvormen, van vakinhoudelijke bekwaamheden en van het werken met groepen. Van de begeleiders hebben de meesten ervaring opgedaan bij het vormingswerk, gevolgd door het basis- en voortgezet onderwijs. Hetzelfde geldt voor team- en studieleiders. Bij de uurdocenten ligt de meeste beroepservaring in het voortgezet onderwijs. Bijna alle uurdocenten werken met leerdoelgerichte groepen. Bij het onderzoek naar nascholingsbehoeften kwam naar voren dat men kennis en vaardigheden wil vergroten op het gebied van ervaringsleren en op het gebied

van integratie van onderwijs en vorming.

Voor de deskundigheidsbevordering van edukatieve werkers in een Open School-achtige situatie zijn ten aanzien van kunstzinnige vorming in principe twee doelgroepen van belang. Ten eerste zijn er de begeleiders. Zij zullen zodanig gekonfronteerd moeten worden met kunstzinnige vorming dat ze onderwijsleerprocessen en leeractiviteiten kunnen organiseren en begeleiden waarin met kunstzinnige middelen gewerkt wordt. Dat houdt in dat ze niet zelf specialist op een van de gebieden van kunstzinnige vorming hoeven te worden (al zou dat mooi meegenomen zijn), maar dat ze in teamverband met specialisten kunnen functioneren en op basis van taakdifferentiatie een optimale bijdrage kunnen leveren aan het team medewerkers.

Ze brengen vooral hun deskundigheid in op grond van kennis van onderwijs- en vormingsprocessen. Ze zullen over zodanige kennis en vaardigheden moeten beschikken dat ze aan kunnen geven wanneer in een bepaalde situatie, bijvoorbeeld met themagericht werken, het best kunstzinnige middelen ingezet kunnen worden. Met het leer- en vormingsaanbod zullen ze zodanig inspelen op wensen van deelnemers dat strikte grenzen van vakken doorbroken worden en dat kunstzinnige middelen meer dan tot nog toe gebruikt worden voor het beantwoorden van leervragen van deelnemers. Bij de deskundigheidsbevordering van begeleiders zal men rekening dienen te houden met de verschillende kenmerken van de groep die tot uiting komen in de taakstelling, specifieke functie, vooropleiding, ervaringsachtergrond, belangstelling, enz.

Daarnaast zijn er de specialisten op het gebied van kunstzinnige vorming in dienst van centra voor kunstzinnige vorming, muziekscholen e.d. Bovendien zijn er de specialisten die werken bij de dienstverlenende en begeleidende organen van het sociaal-kultureel werk en er is een kleiner aantal schoolbegeleiders bij schoolbegeleidingsdiensten die een specialistiese taakstelling hebben op een van de gebieden van de kunstzinnige vorming.

De specialisten zullen zodanig moeten kennismaken met zaken als themagericht werken, integratie van onderwijs en vorming, ervaringsleren, methodiek en didaktiek, dat ze zelf en samen met de begeleiders van groepen met kunstzinnige middelen kunnen werken aan het beantwoorden van leervragen van de deelnemers.

Door hun opleiding kunnen ze zowel voor de deelnemers als voor de begeleiders aangeven wat de mogelijkheden en wat de grenzen zijn van kunstzinnige middelen in onderwijs- en vormingsprocessen. Waar mogelijk zullen ze met kunstzinnige middelen de vakgrenzen doorbreken zodat kunstzinnige vorming in thematische onderdelen geïntegreerd wordt. Daarnaast kunnen ze de eigenheid en zelfstandige waarde van de verschillende disciplines van kunstzinnige vorming laten zien in leerdoelgerichte en bezigheidsgerichte onderdelen.

Slot

We hebben geschetst wat de betekenis van kunstzinnige vorming voor de Open School-werkwijze zou kunnen zijn. Tevens hebben we aangegeven hoe de positie van de kunstzinnige vorming verbeterd zou kunnen worden. We hopen dat de hier ontvouwde ideeën samen met de reacties op de conferentie het grondmateriaal zullen leveren voor een plan van actie van de NSKV voor de sektor volwassenenedukatie.

Een eerste aanzet daartoe zullen we geven via het verslag van de conferentie waarin een inventarisatie zal worden opgenomen van praktijkervaringen met kunstzinnige vorming in de Open School-werkwijze.

Geraadpleegde literatuur

Advies Verzorgingsstructuur kunstzinnige vorming
Adviesgroep Verzorgingsstructuur kunstzinnige vorming
's-Gravenhage 1977

Beginselnota inzake de volwasseneneducatie
Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen
's-Gravenhage 1981

J. Dekker
Open School ....een manier van werken
NCVO
Amersfoort 1980

Een vernieuwd onderwijs- en vormingsplan:
Een raamplan voor Open School-werk
SPOS
Zeist 1980

Globaal kader voor nog uit te werken beleidsaanbevelingen
inzake de volwasseneneducatie
Landelijke Raad voor Cultureel Werk
Amersfoort 1980

M. Ham e.a.
Mag het ietsje meer zijn?
SPOS
Zeist 1980

Handreikingen bij de vormgeving van Open School-werk 1 t/m 9
SPOS
Zeist 1981

H. Hinnekint
Met welke materialen wordt leerdoelgericht gewerkt en hoe?
SPOS
Zeist 1980

W. van Hunen, L. Ankersmit-Duijsters, L. Koene-Brinksma, H. Weijs
Enkele kenmerken van de begeleid(st)ers bij de Open School
LICOR
Leiden 1980

W. van Hunen, L. Ankersmit-Duijsters, L. Koene-Brinksma, H. Weijs
Gewenste deskundigheidsbevordering ten behoeve van de begeleid(st)ers
en urdocenten bij de Open School
LICOR
Leiden 1980

H. Janne
Organisatie, inhoud en methoden van volwasseneneducatie
Rapport 7a van de Raad voor culturele samenwerking van de Raad van
Europa
Straatsburg 1977

J. Jansen, J. Goorhuis, M.J. van Vessem
 Spontane deelname aan de Open School
 Een beschrijving van cursisten en hun verwachtingen
 Kohnstamm Instituut
 Amsterdam 1980

J. de Jong
 Leren in de spontane projecten Open School
 NCVO
 Amersfoort 1981

4 Kanten van 1 NSKV: werk en werkwijze, visies en beleid van de NSKV
 NSKV
 Amersfoort 1979

M. Koopman en L. van der Veen
 Zorgen om de verzorging: Meningen, feiten en zorgelijkheden bij de
 totstandkoming van een verzorgingsstructuur voor de kunstzinnige
 vorming
 NSKV
 Amersfoort 1979

A. Kruijssen en H. Hinnekint
 De werving van de deelnemers in de Open School-proef
 SPOS
 Zeist 1980

J. Luchters
 De vakken Nederlands, Engels, geschiedenis en rekenen/wiskunde
 in de Open School-proef
 SPOS
 Zeist 1981

Ontwikkeling van deskundigheid in de volwasseneneducatie
 Tiende advies
 Commissie Bevordering Plaatselijke Educatieve Netwerken
 Commissie Open School
 Amersfoort/Zeist 1979

Ontwerp van een beleid
 Advies aan het Provinciaal Bestuur van Gelderland over een te
 voeren beleid voor de kunstzinnige vorming
 NSKV
 Amersfoort 1977

Open School lokatierapporten
 Team Twente-Oost-Gelderland
 1978-1979
 NCVO
 Amersfoort 1979

Projekten Volwasseneneducatie
 Projektenbank School en Wereld
 Santpoort z.j.

Regionale AKU-projecten
 Randvoorwaarden en verantwoording van keuze
 Ministerie van CRM
 Rijswijk 1979

SLOT-vertellingen bij de officiële afsluiting van de PROEFPROJECTEN
OPEN SCHOOL
Slot Zeist, 21 november 1981

K.J. Snijders
Open leermogelijkheden: de proefprojecten open school
in: Intermediair 16(1980) nr. 49 17-23

A. van Steenberg en H. Hinnekint
Mannen en vrouwen in gemengde groepen en de jongsten in de
proef
SPOS
Zeist 1980

Themanummer volwasseneneducatie
Moer (1981) nr. 3

L. Vellekoop
Volwasseneneducatie in Nederland
Er zit groei in .....
in: Intermediair 16(1980) nr, 43 1-7

Verzorgingsstructuur kunstzinnige vorming
Beleidsnotitie
Ministerie van CRM
Rijswijk 1979

Volwasseneneducatie: Advies over de ontwikkeling van een inter-
departementaal beleid
Harmonisatieraad Welzijnsbeleid
's-Gravenhage 1980

Werkplan van het Samenwerkingsorgaan NCVO voor het
verenigingsjaar ingaande 1 september 1981 met een
schets van de beleidslijnen en -overwegingen voor
het tijdvak 1981-1985
NCVO
Amersfoort 1981